

Lippa és Sansepolcro.

— Első közlemény. —

Egy olasz közmondás szerint *tutto il mondo è paese*, vagyis: az egész világ földi. Sok magyar tapasztalhatja ezt, ha külföldön jár. Aki Velencében a *Grünwald-Bauer*-be száll vagy Rómában gondosan fölkeresi a *Luhr*-féle sör-csarnokot, a *Budapesti Hírlap*-ot követeli, németül veszekszik a kocsisokkal, gondolásokkal, az otthonra gondolva nyugodt lélekkel ismételheti az olasz közmondást. A hotelek nagyjában véve mindenütt egyformák, a pincérek, kocsisok, idegenvezetők, hordárok föltűnő hasonlóságot mutatnak az egész világon. Aki csak ezekkel érintkezik külföldön, annak bajos ítéletet formálnia valamely ország lakóiról, mert hisz ezek az egész népesség elenyészően csekély részét képviselik és sok tekintetben inkább az idegenek, mint az illető ország népességének tükrői. Ép oly téves volna egy országot fővárosa után megítélni. Róma csak egy van egész Olaszországban, hozzá egyetlen más város sem hasonlítható. Még kivételesebb helyet foglal el Magyarországon Budapest. Ellenben a két fenn jelzett hely olyan, amilyen mindkét országban több száz van, miért is e városok hűbb tükrői az egész országnak, mint a fővárosok. Igyekezni fogok e két kisvárosról lehetőleg teljes és hű képet adni, mely úgyszólván összehasonlító tanulmányul szolgál a magyar és az olasz kisvárosi élet közt. Könnyű volna kiélezésekkel, túlzásokkal élénkíteni e tanulmányt, de ez nem célja e sorok írójának. Azért is választ ily tipikus olasz városkát, mert ha például angolt

vagy németet venne elő, senkit sem lepne meg a fejlettségben mutatkozó különbség, ellenben Olaszország kulturális fejlettségét illetőleg mégis közelebb áll hozzánk, így tehát az összehasonlítás, ha nem is oly érdekes, de mindenesetre tanulságosabb: több hasonlatosságot, mint eltérést mutat.

1. A két város általános leírása. Az adatok eredete.

Lippa nagyközség a Maros balpartján, Temes vármegyében van. Határa, mely kis részben a folyó jobbpartjára is áterjed, részint termékeny síkság, részint dombos terület, melyet többnyire kincstári erdőség borít. A Marosvölgy Erdélyből jövet itt szorul össze utójára, innen kezdve fokozatosan szélesedik az Alföld felé. A völgy szorulatát jobbfelől a sólymosi várrom koszorúzza, balfelől pedig zöldelő erdők és szőlők terülnek el. A vidék egészben véve szépnek mondható. Tiszta időben messzire láthatni a hegyekről a zabolátlanul kanyargó Marost, melynek csak most igekeznek állandó medret szabni; jobbra, balra kisebb-nagyobb falvak terülnek el.

Általában véve Lippa sokkal inkább szerepelhet átlagos magyar városként, mint Sansepolcro olaszként. Ennek oka az, hogy a magyar kisvárosok kevésbé térnek el egymástól, mint az olaszok. Az alföldi hasonló népességű községek bizonyára fejletlenebb társadalmi és kulturális viszonyokat tüntetnek föl, míg az erdélyi, fölvidéki és dunántúli helyek nagyobbára előbbre lehetnek Lippánál; ép ezért joggal szerepelhet az utóbbi átlagos városként.

A város megpillantása nem igen kelt az idegenben kellemes érzést. A főutca girbe-görbe és keskeny; az összes utcák fölötte rosszul köveztek, az aszfalt a főutcán kívül kivételes. A világosságot, amikor van, petróleumlámpák árasztják; holdtöltekor kevesebb lámpa ég, ha pedig erősebb szélroham jön, a világítás megszűnik, valószínűleg nem kis öröme a vállalkozónak, akinek így kevesebb petróleuma fogy. Most készül egy hannoveri cég aerogén-világítást berendezni. Az utcák egy része csatornázva van. Vívezeték azonban a törökök kiűzetése óta nincs,*) holott az ivóvíz páratlanul rossz.

A házak építésénél igen kevés kivétellel a takarékoság volt az egyetlen szempont, úgy a jóízlés, mint az egészség rovására.**)

*) Tény az, mint ezt véletlen ásátásoknál előkerült vízvezetéki csövek mutatják, hogy a törökök forrásvizet vezettek Lippába. Evlia Cselebi nemrég megjelent könyve is bizonyítja, hogy egészen másként ítélnék meg a törökök itteni kultúráját, ha történelmi ismereteink nem volnának oly fogyatékosak és egyoldalúak. Pl. Evlia Cselebi szerint lippán hét elemi iskolájuk volt a törököknek.

**) A Lippán levő 1605 lakóház közül csak 562 épült kőből vagy 322 téglából, a többi vályogból vagy fából; 637-nek fedele cserép, pala vagy bádóg, 496-é zsindeles és 472-é nád vagy zsúp.

Néhány utca ugyan fásítva van, de parknak nyoma sincs. A fák ültetését az is nehezíti, hogy a csemetéket csupa pajzánból gyakran tördelik ki.

A Lippára vonatkozó adatokat nagyrészt saját tapasztalataim alapján írom (öt évet töltöttem ott), részben pedig nem kis ügyel-bajjal másoktól szereztem be.

Sansepolcro a Tevére (Tiberis) balpartján terül el, mintegy 20 km.-nyire annak eredetétől, 300 m.-nyire a tenger színétől, csaknem közepén Olaszországnak. Határa felerészben hegység, negyede termékeny síkság, negyede dombos. Az Appennino-t átszelő keskeny-vágányú vasúton (*il trenino*) ér ide az idegen. Olaszország legbájosabb része, Toscana, itt határos a „zöld” Umbriával. Nem „sárga” itt a „Tevere”, hanem tisztavízű, zúgó hegyipatak, melyet villanyművek hajtására használnak. A szelíd, kies tájnak komor hátteret nyújtanak az Appennino zord, fátlan ormai.

Sansepolcrohoz hasonló városok találhatók egész Toscanában, Umbriában, Emiliában, Romagnában és a Marche északi részében. Olaszország többi részétől és a mi városainktól abban tér el, hogy a földművesek nem laknak a városban, hanem elszórt házakban, földjeik mellett; tehát, mint az Alföldön mondják, tanyákon.

A por és sár szinte ismeretlen Sansepolcroban, aminek oka a kitűnő kövezés. Nem hiába voltak már a rómaiak mesterei az útépítésnek. A városban vízvezeték, csatornázás és világítás van. És ha Lippa külföldi vállalkozóhoz fordult világításért, Sansepolcro sem tett másként és villanytelepét a budapesti Ganz és Társa céggel rendezte be.

A házak nagyrészt több százévesek, átlag a XVII. századból valók; az épületek egy része sokkal régibb (a *duomo* a XII. századból), viszont újak sem hiányoznak. A régi várfalak nagyrészt még épek. A házak közt nem egy festői szépségű palota van, noha egy épület sem mutatja azt a komor elhagyatottságot, mint pl. a közeli Gubbionak csaknem minden háza. Úgy a régi, mint az új épületek szilárdan, terméskőből épültek és nehéz gerinccseréppel fedték. Vályogfalak, szalmatetők ismeretlenek úgy a városban, mint a városon kívül. Sansepolcro legnagyobb büszkesége a XV. századi jeles festő, Piero della Francesca, kinek emlékét szép márványszobor hirdeti csinos park közepén.

A Sansepolcrot illető adatok túlnyomóan nagy részét dr. Ugo Giovagnoli úr szolgáltatta, kinek szíves meghívása folytán két ízben voltam Sansepolcroban, mintegy két hétig élvezvén vendégszeretét, így persze nem tanulmányozhattam kellő alaposággal a városka

viszonyait és ugyancsak rá voltam utalva Giovagnoli úr szívességére, aki igazán ritka készséggel tett eleget kérésemnek. O maga tehetős középbirtokos, ki jogi tanulmányokat végzett és Sansepolcro közügyeiben élénk részt vesz. Ősei már a XIII. század óta laknak szülővárosában és pedig a XVII. század óta abban a házban, melynek vendége voltam. Giovagnoli úr élete legnagyobb részét Sansepolcróban töltötte és bizonyára jobban ismeri, mint én Lippát. Ítéletei, mint arról az olvasó is meggyőződhetik, igen higgadtak, adatait föltétlenül megbízhatóknak tartom. Igaz, hogy én kevés időt töltöttem Sansepolcróban. De megvolt az az előnyöm az átlagos utazóval szemben, hogy közvetlenül érintkeztem az emberekkel, soha szállodára, pincérre stb. utalva nem voltam, a legkülönbözőbb társadalmi osztályokhoz tartozó embereket otthonukban, családi körükben láttam, így tehát egyben-másban saját tapasztalataimra is hivatkozhatóm. Giovagnoli úr szavait idézőjellel jelzem; e részek szószerinti fordítások olaszból.

Használtam nyomtatott forrásmunkákat is, néhány monográfiát, melyeket Giovagnoli úr bocsátott rendelkezésemre. Ezeket azért nem idézem, mert nem akarom ezzel is növelni dolgozatom terjedelmét.

II. A népesség megoszlása, a kivándorlás.

Lippa területén (9097 hektár), mely csaknem ép akkora, mint Sansepolcróé (9095 hektár), összesen 7427 lélek lakik; Sansepolcróban 9077. Lippa lakossága nyelv és vallás szerint így oszlik meg:

román.	3191	róm. kath.	3575
német	2464	gör. kel.	3253
magyar*)	1662	izraelita .	381
szerb	44	ev. ref.	130
egyéb	66	ág. ev.	50
	7427	gör. kath.	27
		unit.	7
		egyéb	3
			7427

Sansepolcro lakossága e tekintetben teljesen homogén, legalább Giovagnoli úr nem tud egy olyan lakosról sem, aki ne volna olasz és katolikus. A városban (*in citta*) lakik 4007, a tanyákon (*in campagna*) 5070 ember.

*) Az igazság kedvéért meg kell említenem, hogy a más ajkúak közül számosan vallják magukat népszámláláskor magyaroknak, kivált a német iparosok közül. Már pedig olyan magyar népszámlálási biztos alig van, aki pl. egy olyan német iparost ne ismerne el magyarnak, aki világléteben negyvennyolcas volt.

Foglalkozás szerint van:

	Lippán	Sansepolcróban*)
őstermelő**)	2220	3972
iparos	2112	849
napszámos	1081	964
kereskedelem, hitel és közle- dés szolgálatában	721	195 (csak kereskedő)
köztisztviselő és értelmiség	430	241
házi cseléd	251	?
véderő	5	—
ismeretlen	607	—
	7427	6257

Ezekből az adatokból csak kellő óvatossággal szabad következtetéseket levonni. Így pl. az ipar Sansepolcróban nyilván sokkal fejlettebb, mint Lippán, noha Lippán több iparos van, csakhogy ezeknek nem kizárólag az ipar nyújt kenyeret, mert hisz ipartestületi tag is csak 393 van, pedig alighanem még ezek közt is nem egy olyan akad, aki nyáron szerszámát kaszával cseréli föl.

1906-ban született:	Lippán 187,	Sansepolcróban 291
meghalt:	<u>200,</u>	„ 190
évi szaporulat	— 13,	„ + 101

Az eredmény erősen Sansepolcro gazdasági és egészségi állapotának javára szól. Házasságot Lippán 61-en, Sansepolcróban 62-en kötöttek.

Az utóbbi időben a kivándorlás erősen megnövekedett Lippán. 1896-ban 58-an vándoroltak Amerikába; ezenkívül 16-an váltottak útlevelet Romániába és 5-en Németországba. 1906-ban Amerikából postán 39 ezer koronát küldtek; sokan azonban posta helyett a bankokat használják vagy esetleg ott gyűjtik össze pénzüket és aztán magukkal hozzák. Példaként említek egy német iparost, aki két év alatt 4000 koronát küldött haza.

Általában véve a német földműves és kivált iparos aránylag könnyebben hagyja el szülőföldjét, mint a románok. Nem szabad számításon kívül hagynunk két körülményt: 1. A németek a Bánságban új elem, viszonylag nem régen telepedtek le és még most is ide-oda hullámszámok, új rajokat bocsátanak ki és tudatában vannak annak, hogy éppen nem autochton lakói e földnek. 2. A német földművesek és iparosok nemcsak hogy nagy számban találunk kinn faj-

*) Nincsenek beleszámítva a tisztán *femme de ménage*-ok és a munkaképtelen gyermekek.

***) Részletesebb kimutatást 1. az agrárviszonyoknál.

rokonokat, kikkel megértethetik magukat, hanem jó hírnek örvendenek és a *desirable* kivándorlók közé tartoznak. A román paraszt azonban csak végszükség esetén vándorol ki, mikor már minden általa ismert módját megkísérelte a megélhetésnek. Magam hallottam többször kívándorolni készülöktől: „Megyünk, mert már rosszabb seholsem lehet, mint Magyarországon.” Mindennél jobban magyarázza a problémát az a levél, melyet lehetőleg szó szerinti fordítok magyarra. E levél egy lippai román ügyvédhez van intézve:

Amerika (sic!), 1907. szept. 16.

E levéllel kívánunk Dr. M. K. úrnak az úriasszonnyal együtt jó egészséget, mert mi is ez írás órájáig egészségben vagyunk és három hónapja nagyon jól megy dolgunk, csak három hónapig ment rosszul dolgunk, mert nem ismertünk senkit. Továbbá kérem Doktor úr, legyen szíves, tegye meg, amire kértem, fizesse meg az adót a 988. szám (t. i. ilyen számú ház) után, mert úton van a pénz, 85 korona, hogy mennyi lesz, nem tudom pontosan, de meg fogja tudakolni a doktor úr. Ezenkívül kérem, kívánjon jó egészséget Sz. jegyző úrnak és B. úrfinak is és nagyon jól élünk, de szeretném, bár élnék rosszabbul, csak még egyszer elérhessek Lippára, élve senki onnan el nem vinne, hacsak nem az egy halál. Továbbá kérem Doktor úr arra a nagy szívességre, írjon Ön is, hogy-mint van, mert nagyon kívánkozom Ön után.

És így van a címem:

V. D. W.

No. 132. Dayton St.

Chicago, 111.

Nord-America.

Maradunk minden jót kívánva

Vasiescu Vasile és

Rakics Iconic

Azt hiszem, e becses okmány eléggé igazolja, milyen görcsösen ragaszkodik e nép a földhöz.

Valóban, nem ritkán láthatja az érdeklődő, hogy mily megdöbbentő erővel tör ki a föld népéből az ellenállhatatlan vágy szülőföldje után. Olasz lapokban olvastam jelentését a nyáron Európában járt amerikai bizottságnak, mely az európai kivándorlást tanulmányozta. Egyebek közt oly olasz munkásnőket találtak, kik csak azért tették meg az utat hazájukba, ahonnan ismét vissza akartak térni, hogy otthon szüljék gyermekeiket.

Sansepolcrot illetőleg, „az utolsó évben 146 külföldre szóló útlevelet állítottak ki, többnyire Németországba, Franciaországba és Svájcba, igen keveset Amerikába. Többnyire csak ideiglenes kivándorlók, kik vasutak, országutak stb. munkálataiban vesznek részt és csaknem mindig visszatérnek néhány év múlva, hogy mikor a munka véget ért. A kivándorlás oka a munkahiány, különösen télen. A mezei lakosság erősen növekszik és a városba költözik, mely nem adhat valamennyinek munkát.

„Megjegyzendő, hogy az útlevelek nem mutatják teljesen megbízható számát a külföldre vándorlóknak. Sokan (mintegy harmada, mondta nekem egy községi hivatalnok) megváltják az útlevelet és aztán . . . otthon maradnak.”

III. Társadalmi viszonyok.

Bármily kicsiny is a lippai társadalom, eléggé élesen oszlik meg egyrészt foglalkozás, másrészt faj szempontjából. A magyar fajra nézve kiemelendő, hogy az állami és megyei hivatalnokoktól eltekintve a törzsökös magyar középosztály teljesen hiányzik. Tehát nincsen egyetlen törzsökös magyar ügyvéd, orvos vagy magánhivatalnok; kereskedő is aligha van. Ez nem valami jó jel a magyar középosztály életrevalóságát illetőleg, melyet belőle lassanként az állami és megyei támogatás ölt ki. A magyar iparos, sőt paraszt is jóval több élelmeséget mutat a szabad versenyben. Van 27 iparos- és 26 parasztcsalád (valamennyien beköltöztek), melynek magyarsága kétségtelen; holott ezek foglalkozása viszonylag mégis inkább helyhez kötött.

Az önálló iparosok (393) közt 137 román van, kik többnyire bőriparosok (a szücsök, tímárok, csizmadiák csaknem mind románok) és fazekasok. Ezenkívül van 5 ügyvéd közül 3, 3 orvos közül 1 román, kereskedő mindössze csak 5 van.

Általában véve van Lippán 1. magyar és 2. román intelligencia; 3. német-magyar és 4. zsidó kereskedő; 5. német-magyar és 6. román iparos; 7. német és 8. román parasztosztály. Minthogy a zsidó intelligencia sem olvadt be teljesen a magyar társadalomba és tagjai egymással sokkal többet érintkeznek, mint a keresztényekkel, összesen kilenc külön kis társadalom van, melynek tagjai csak kivételesen érintkeznek egymással. Összeházasodás legfőljebb a hasonló vallású iparosok és parasztok közt fordul elő és pl. arra Lippán nem igen tud valaki példát, hogy német és román parasztok közt összeházasodás történt volna. Ez az elkülönülés még helyileg is élesen megvan és nem tudom, vajjon Pekingben határozottabb-e az elkülönítés a chinai és tatár városrészek közt, mint Lippán a német és román rész közt.

Az érintkezés formái tekintetében három típus állapítható meg Lippán: 1. Az intelligencia (köztisztviselők, orvosok, ügyvédek, papok stb.) és a gazdagabb kereskedők. 2. Kereskedők és iparosok. 3. Parasztok.

Az intelligenciához tartozó férfiak fő összejöveteli helye a társas-kör. A kör rendes tagjainak száma 123, a kültagoké 42. A tagsági díj rendes tagoknak 12, kültagoknak 6 korona. Két helyisége van: a játék- és az olvasó szoba; az utóbbi mellett van a nagyvendéglőnek egyik étterme és emellett a bálterem; ez viszont a többi vendéglői étteremmel és a kávéházzal függ össze. A József főherceg szálloda és a társas-kör a lippai közélet kisebb-nagyobb eseményeinek rendes színhelye.

A kaszinói élet délelőtt meglehetősen csendes; csak néhány ember olvassa a reggel érkező hírlapokat. Csaknem az összes fővárosi napilapok járnak, továbbá 1 aradi és 1 temesvári lap, valamint több szép-irodalmi és élclap. A lapok közt van három német (*Neues Pester Journal*, *Die Zeit* és *Leipziger Illustrierte Zeitung*) és egy román hetilap.

Ebéd után többen jönnek újságot olvasni, 1—2 asztal körül pedig kártya folyik. A kártyázás azonban főleg akkor kezdődik, mikor a sötétség beáll. Kivált télen járnak sokan oda és nem ritka eset, hogy némelyek későn éjjel utánig játszanak. A differenciák különbözők, némelyek igen alacsony alapon játszanak, épen csak hogy az időt eltöltsék, vannak azonban olyanok is, akiknél a havi egyenlegben fontos szerep jut a kártyanyereségnek vagy veszteségnek. Van akárhány ember, aki télen átlag három órát kártyázik naponta. A társas-kör már kilenc év óta áll fenn, de csak most kezd könyvtárt alapítani, mely idáig néhány száz kötetből áll.

A kaszinóval kapcsolatban kell szólnom a nőtlen emberek asztaltársaságáról. E társaság zöme erdészekből áll, kívülük 1—2 tanár, szolgabíró, ügyvédjelölt stb. van. Ezeknek fontos szerep jut a lippai társas életben. Közülük kerülnek ki a bálók rendezői és táncosai és ez az a hely, melyet a nős emberek is fölkeresnek, akár csak egy pohár bor és beszélgetés kedvéért, akár csak azért, hogy az egy pohár borból több is lévén, a családi élet egyhangúságáért egy-egy zajos éjszakában keressenek kárpótlást. Különösen szombat este az ú. n. polgári kimenő ideje, mert másnap rendszerint nem kell hivatalba menni. Épen nem ritka dolog, hogy az asztaltársaság bor és cigány mellett reggelig marad együtt. Régebben ez legalább egyszer esett meg hetenként. Vasárnap reggel azután valamelyik vendéglőben találkozik a társaság, hogy sörrel enyhítse az éjszaka okozta testi kimerültséget, ha ugyan nem akad oly, aki jobbnak tartja a delet is átaludni egy-egy nagyobb mulatozás után.

A köztisztviselőknek átlagos évi jövedelme 3000 korona körül ingadozik. Az erdészek egy része természetben kap lakást, a többi bérelni kénytelen. A lakás rendszerint 3—4 szobából és a mellék-helyiségekből áll, melynek átlagos évi bére 500 korona. A bútortzat rendszerint új és ha drágább, inkább a kényelmet, mint az ízlést elégíti ki. Az ízlés elmaradottságát különösen a képek tanúsítják. Eredeti festmény ritkaságszámba megy, hacsak nem vesszük ennek a házikisasszony olcsó levelező-lapok után festett csendéleteit. Néhol igazán hihetetlen olajnyomatú képek bosszantják a látogató szemét. Fürdőszoba legtöbbször nincs a lakásokban, a község egyetlen gőz-fürdője mindamellett csekély látogatottságnak örvend.

Minden család rendszerint két női cselédet tart, kiknek bére 10—30 korona közt ingadozik. Ezek rendszeren a konyhában alszanak. Általában igen sok rájuk a panasz és a cselédkérdés, mint köztudomású, soha el nem avuló tárgya a női beszélgetéseknek. A panasz oka többnyire, hogy 1. nehéz cselédet kapni, 2. a cselédek túlkövetelők úgy bér, mint magaviselet tekintetében. Tagadhatatlan, hogy a drágaság és a kivándorlás a cselédhiány és nagyobb bér főokai. De más ok is van. Félreismerhetetlen, hogy a parasztság igényei viszonylag fokozódtak és önérzetessége erősen növekedett az utóbbi időben. Minél inkább közeledünk Erdélyből a síkság felé, annál inkább csökken a paraszt alázatossága. Míg Erdélyben a „kézit csókolom” járja, az alföldi paraszt „elvből” nem tér ki az utcán kabátos ember elől. Már most, ha cseléd írni-olvasni tud és eszébe jut összehasonlítást tenni a saját és úrnője szellemi és gazdasági értékét illetőleg, ez összehasonlítás nem fog mindig úrnője előnyére végződni és föltétlenül csökkenti annak tekintélyét. Mert hiszen a cseléd rendszerint gazdaságilag értékesebb munkát végez és ha annyit dolgoznék, mint úrnője, bérét bizonynyal leszállítanák. Talán némelyek előtt túlzásnak fog tetszeni az az állítás, ha azt mondom, hogy a cselédnek akkor sem kell túlságosan elbizakodottnak lennie, ha nem akarja úrnője intellektuális felsőbbségét elismerni. De ha tárgyilagosak akarunk lenni, belátjuk, hogy ha leszámítjuk a zenét, a különbség legfeljebb az, hogy a cselédek másként használják a kést és a villát. Igaz, hogy a cselédek nem tudnának olyan szalóntársalgásokat folytatni, mint úrnők, de viszont ezek ép oly idegenül éreznék magukat amazok társaságában; a kulturtartalom pedig a társalgásokban rendszerint egyenlő mennyiségű.

Nem szabad számításon kívül hagynunk azt sem, hogy az iparosok mindenütt, a parasztok igen sok helyütt megvetett foglalkozásnak tartják a cselédit és már hallottam, mikor egyik iparos felesége

azt mondta a másíknak, kétségkívíl sértő szándékkal: „Te cseléd voltál!”

A *The Public* című chicagói hetilapban olvastam néhány év előtt, hogy több száz elárusító leány, ki valósággal nyomorogva tengődik, mind azzal felelt az interjúvoló újságíró ama kérdésére, hogy miért nem mennek szolgálni: mert ez társadalmi sülyedés, honnan nincs visszatérés. Hogy nálunk is kezd a fölfogás hasonló lenni, azt mutatja az a példa, melyet méltatlankodva beszélt nekem egy úri-asszony. T. i. új cselédjét vőlegénye, egy iparossegéd, azért hagyta el, mert ő nem hajlandó konyhába jární.

A tisztviselő anyagi helyzete egyáltalán nem gondtalan. Jövedelme csak gondos beosztással fedezi kiadásait és a legcsekélyebb rendkívíli kiadás is megbíllenti a pénzügyi egyensúlyt. Minthogy pedig az ilyesmi igen könnyen fordulhat elő (betegség, születés, kártyavesztés vagy akár egy bál is, melyért a legtakarékosabb családapa is kénytelen leánya jövője érdekében áldozatot hozni), vajmi könnyen kezdődik el az adósságcsinálás, ahol aztán nehéz a megállás. A nőtlen tisztviselőknél aránylag ritka az eladósodottság, a nősóknél rendes állapot. Eredete legtöbbször ilyenféle. A fűszer-, ruha- stb. kereskedőnél nő az adósság a hónap végéig; ennek csak egy részét fizetik. Így szaporodik az adósság addig, míg a kereskedő — magának sem lévén sok pénze — sürgetni nem kezd a dolgot. Ilyenkor aztán nem marad más hátra, mint a váltó; a váltótól kezdve tovább már fölösleges minden magyarázat. Például említhetek egy többszörös családapát, kinek évi 2400 korona fizetése van; ennek 1600 koronán fölüli része 15 évre le van tiltva, adóssága után 8% kamatot fizet. Hogy hogyan lehet 1600 koronával egy középosztályhoz tartozó családos embernek megélni, kétségkívíl nehéz kérdés.

Az első látogatás ideje Lippán ebéd előtt van. A vendéget a cigarettán kívíl mindenütt konyakkal vagy erős pálinkával kínálják. Ha az illető nem eléggé energikus, könnyen eshetik meg, hogy nem távozik józanon.

Hébe-hóba csaknem minden család rendez vacsorát, melyre mindazok, akiknél az illető család már hasonló vendéglátásban részesült, vagy akikkel ezentűl akar érintkezni, hivatalosak. Akiknek lakása kicsiny vagy ismeretsége igen széleskörű, kénytelenek a meghívanékat turnuszokra fölosztani. Ahol eladó lányok vannak, ott a vendégeskedések jóval gyakoriabbak és a meghívottak között természetesen nagyobb számmal szerepelnek fiatal emberek és a házikisasszony barátnői.

A vacsora a legtöbb esetben jóval későbbben kezdődik a megjelölt és még későbbben a rendes vacsorái időnél. Aki nem akar el-

maradni a többiektől, igyekszik minél hosszabb étlapot összeállítani. Bár sehol sem kerül egyébként egynél több húsétel az asztalra, ilyenkor legalább kettő szokásos, nem is szólva a mindenféle elő- és mellékételekről, valamint a torták seregéről, mely ilyenkor előkerül. A háziasszony főkötelessége a vendég kínálása. Ha a vendég engedékeny, igen könnyen etetik beteggé, mert a háziasszony személyes sértésnek tekintti, ha valaki főztjéből keveset eszik. Viszont a gazda az italt „kezeli”. Amilyen szégyen a háziasszonyra, ha ételét nem részesítik kellő figyelemben, oly szégyen lenne a házigazdára nézve, ha vendégei színjőzanon távoznának.

Minthogy az étkezés sokáig tart, mindenki türelmetlenül várja végét. Vacsora után a már addig is kellő figyelemben részesített bor veszi át a vezérszerepet. Mikor a vacsora maradványait elviszik és az asztalt rendbehozzák, rendszerint a már megállapodottabb korú férfiak körülülnek a borral sűrűn megrakott asztalt és kezdetét veszi az ivás. Az elfogyasztott mennyiségekről tán jobb lesz hallgatni. Mindössze azt kell kiemelnem, hogy Lippán nem megy erényszámba az absztinencia és az, aki az italt nem bírja, azt lehetőleg titkolja. Nem ritka családi körben a kártya sem és pedig úgy férfiak, mint nők közt. Igaz ugyan, hogy e játéknál (alsós, tarokk, ferbli) nagy differenciák nincsenek (bár ez sincs kizárva), de mivel kevesnek van fizetésén kívül egyéb jövedelme, már néhány koronányi veszteség sem közömbös.

A fiatalság eközben a szomszéd szobába vonul át, hol a zongorát rendszerint valamely önfeláldozó anya veszi munkába, a többiek pedig énekelnek vagy táncolnak. Ez utóbbi nem egyszer a fiatal emberek jobb meggyőződése ellenére, kényszerűségből történik. A leányokkal való beszédmodor, sajnos, gyakran távozik attól a könnyed, üdítő, de mégsem tartalmatlan társalgástól, mely Nyugateurópában a női társaságnak különös vonzóereje és bája, hanem vagy túlságosan fesztelen (kivált régibb ismerősök közt) vagy pedig banalitásokra szorítkozik és ilyenkor halálosan unalmas.

Arról szó sem lehet, hogy a meghívottak éjfél előtt távozzanak. Legalább éjjeli 1—2 óráig kihúzzák, de legtöbbször 3-kor, sőt néha később ér véget a vendéglátás.

E vacsorák meglehetősen terhesek úgy a vendégekre, mint a vendéglátókra nézve, amint ezt bizalmasan mindenki elismeri. Először is túlságosan költségesek; egy nős ismerősöm szerint egy ilyen vacsora költségei 30—80 korona közt ingadoznak. De sok más alkalmatlansággal is jár e vendégeskedés. A ház fenekestől fölfordul; hogy hely legyen, egyes bútordarabokat ki kell vitetni az étkező szobából, napok

kellenek, míg a bor- és dohányszag eltávozik stb., nem is említve, hogy mily zavaró, ha kis gyermekek vannak, ezek éjjeli nyugalma a zaj és hogy mennyire demoralizáló a már nagyobb gyermekekre egy ilyen mulató társaság látása. A „tea”-ra való hívás, melyen különben a tea játssza a legmellékesebb szerepet, valóságos torzképe az angol ötórás teának és csak annyiban különbözik a vacsorától, hogy ezen csak hideg ételek szerepelnek.

Ha a férfiak szellemi élete csekélynek mondható, a nőké általában még csekélyebb. A leányok az elemi és polgári iskola négy osztályát a helybeli zárdában végzik. Hogy ez az iskolázás milyen, arról közvetlen tapasztalat hiányában nem szólhatok. Tény az, hogy egy igen vallásos nő, ki több évig Lippán lakott és kinek leánykája szintén a zárdába járt, előttem ezt a nevelést jelölte főokául annak, hogy a leányok oly csekély fogékonyságot mutatnak a kultúra iránt.

Amikor az iskolai idő elmúlt, a leányok tulajdonképen minden foglalkozás nélkül vannak, míg férjhez nem mennek. Minthogy pedig az iskola elvégzése után rendszerint csak 14 —15 évesek, ez meglehetősen hosszú idő. Ez idő alatt a leányok a háztartásban segídeknek, különösen a főzésben és takarításban; eme és hasonló ügyességek elsajátítása szüli azután a „háziasság” erényét. Minthogy azonban a főzés és takarítás többnyire ép oly háborítatlanul folynék a leányok segítségével nélkül, mint azzal, ez a tevékenység inkább időtöltés, amihez egyeseknél a zene, másoknál a festés járul. E két utóbbi a házasság után legjobb esetben stagnál, ha ugyan nem marad el teljesen, jelöl annak, hogy igazi szükséglet sohasem volt.

Ami egyébként a „háziasság”-ot illeti, az nem egy esetben tiszta humbug. Mert a lippai lányok egy tekintélyes része alig, vagy épen nem ért a főzéshez, továbbá alig hinném, hogy egy is merne maga varrta blúzban mutatkozni a „korzó”-n. *)

Ha a szokásos olvasmányok sorát végig nézzük, ezekből is látni való a kulturális színvonal: Marlitt, Heimburg, Beniczkyné, Jókai, az Egyetemes Regénytár és a Gyurkovics lányok a leggyakoribbak. Mint személyes tapasztalatot említhetem, hogy bár öt évig laktam Lippán és elég gyakran voltam női társaságban, soha leányokkal szépirodalomról nem beszéltem, noha érdeklődöm iránta.

Nyáron az úszás és újabban a tennisz szerepel sportként. Látólag szórakozás, tényleg azonban komoly dolog a színház és a táncmulatságok. Hogyha nagy leányaik vannak, még azok a családok sem vonhatják ki magokat alóla, kiknek a szükséges költség előteremtése

*) Giovagnoli úr állítása szerint úgy a főzés, mint a varrás tudása általános a sansepolcraí jobb családok lányainál.

gondot okoz, Különösen a bálók okoznak nagy költséget. Ezeken kötnek fiatalemberekkel ismeretséget, melynek vége esetleg házasság. E báli ismeretség révén tesznek látogatást a fiatal emberek az illető családoknál; e látogatás következménye egy meghívás vacsorára vagy uzsonnára és az a fölszólítás, hogy „legyen máskor is, többször szerencsénk”. Ha pedig valaki ezen a jogcímen gyakran keresi föl a családot, ezt annak jelül tekintik, hogy az illetőnek „komoly szándéka” van. Így tehát ennek vagy házasság lesz a vége, vagy ha a fiatal ember, mint mondani szokták: „odébb áll”, ezáltal komoly bírálatát hívja ki az egész társaságnak. Az ilyen völegény-jelölt azután a többi fiatal ember részéről állandóan jóakarató tréfa célpontja.

A házasság természetesen igen fontos, valóságos életkérdés a lányokra; nemcsak hiúság, de megélhetés kérdése ez. Ép ezért itt is ép oly találó a völegény-jelöltre az, amit Byron Don Juanról mond:

*Daughters admired his dress, and pious mothers
Enquired his income, and if he had brothers.*

A házasság a nő külső életében persze nagy változást okoz. Ideje immár gyermekei és a háztartás közt oszlik meg. Akad azonban elég ideje ismerősök látogatására és fogadására, sőt szórakozásra (színház, bál) is. Kissé nehéz volna eldönteni az okát, de tény az, hogy az asszonyok nem valami jó viszonyban élnek egymással. Ez az ellenségeskedés aprólékos dolgokban mutatkozik, pl. fontos kérdés, hogy ki köszönjön előbb, stb. Ha nagy ritkán valamilyen harag van a férfiak közt, ennek eredete rendszerint az asszonyok vetélkedésére vezethető vissza.

A kereskedők és iparosok, bár közülök többen tagjai a kaszinónak, nem igen szeretnek eljárni oda, hol némileg feszélyezve érzik magukat. Az iparosokat az ipartestület tartja össze, a kereskedőket pedig úgyszólván semmi. A vadászat barátait a vadászegylet egyesíti; e vadászatok nem ritkán nagyobb szabású ivásokkal végződnek. Hasonló szempontból van jelentősége a névnapoknak is, melyek ünneplése délelőtt kezdődik és akárhányszor éjfélutánig tart.

A kereskedő- és iparos-ifjúságnak összejövetelre a dalkör nyújt alkalmat. E kör gyakran rendez mulatságokat énekkel, zenével és színelőadással kapcsolatban. Ez előadások a viszonyokhoz képest eléggé magas színvonalúak és bárki, ha tárgyilagosan ítél, kénytelen elismeréssel adózni a szereplőknek, kik a fárasztó napimunka után igaz szeretettel fordítják szabad idejüket arra, hogy egyhangú foglalkozásukat néha-néha zenével, énekkel, színjátékkal tegyék változatosabbá.

A sváb és oláh parasztleányok és lányok vasárnap gyűlnek össze korecsmákban a tánchoz. A táncot a svábok este, az oláhok

ebéd után kezdik; a társas összejövetelre ezenkívül a szüret különösen kedvező alkalom. Erre gyakran jobbmódú leányok is elszegődnek, sokszor csak inkább a multság és szabadabb élet kedvéért; este azután hangos énekléssel vonulnak haza az utcákon keresztül. Közfölfogás szerint különösen a svábok igen laza erkölcsűek, aminek kivált az éjjeli tánc lehet egyik oka. Ennek egyik jele, hogy a 187 születő gyermek közül 43 törvénytelen gyermek.

Bár Lippán csak elszigetelten mutatkozik az egygyermekrendszer, a magzatelhajtás úgy férjes, mint férjetlen nők közt nem ritka és pedig alighanem minden társadalmi osztályban. Egy orvos állítása szerint a mütétet nem egyszer maga a terhes nő végzi. A prostitúció szolgálatában két nyilvános ház áll.

Sansépocróban a legnépszerűbb szórakozási és találkozóhely a *Circolo delle Civiche Stanze* nevű társaskör, hová 9 olasz napilap és egy sereg folyóirat jár. A tagok száma 150, ezek évente 12 lírát fizetnek. Meglehetősen berendezett szobái és egy bálterme van e körnek, melynek tevénsége azonban főként a kártya. (*Tout comme chez nous!*) Van biliárd is, de az érdeklődés főtárgya a kártya, különösen télen. „Nagyon szokásosak a szerencsejátékok, különösen a bakkarat. Ez a rossz szokás meglehetősen elterjedt a tagok közt; a differenciák néha néhány száz lírát tesznek ki. Ez annyival is sajnálatosabb, mert a tagok anyagi eszközei egészben véve igen szerények. A játék bűne pénzügyi zavart és keserűséget okoz a családtagoknak. A kör tevékenységét, mondhatni, teljesen a játék abszorbeálja.

„Télen néhány bált rendeznek. Az utóbbi években, mióta tagokat nagyon is bőven vettek föl, soha hölgy nem látogatja a kör estélyeit, hogy ne kelljen rossz nevelésű és durva személyekkel érintkezniök.

„Nem nagyon gyakoriak a meghívások és estélyek a vagyonosabb családoknál. Télen a jobbmódúak távol vannak (Firenzében és Rómában), sőt a gazdagabb birtokosok rendesen távol vannak.*) így tehát a társasági élet nem valami fényes. A családokon belül fordulnak elő szűkebbkörű meghívások a legbizalmasabbak számára, mert ahányszor csak valaki kísérletet tett a meghívásokat kiterjeszteni, kitétte magát azok haragjának, akik nem voltak meghíva.

„Szokásosabbak a piknikek a polgári körökben (magánhivatalnokok, kisbirtokosok, kereskedők stb.). Sokat táncolnak, 4—5 óra reggelig. Éjfélkor van a vacsora. Egy-egy efféle multság a résztvevőknek 12—15 lírájába kerül. Az ilyen társaságok nem nagyon

*) Lippán nincs oly család, mely a telet állandóan másutt tölténé, sőt aligha van 1—2 családnál több, melynek vagyoni helyzete megengedné, hogy a telet pl. Budapesten töltsse.

elegánsok, de vannak szép leányok, akik nagy élvezettel hódolnak a táncnak.

„Van Sansepolcrobán egy *Karnevál Társaság*, mely 30 év óta áll fenn és a színházban rendez mulatságokat. Egy farsangban 3—4 multság van 1 líra belépti díjjal azoknak, akik nem tagjai a társaságnak. A tagok évente 8 lírát fizetnek, ezért szabadjegyük van a multságokra (családjukkal) és egy vacsorára. A társadalom minden rétegéből valók a tagok, mintegy százan. E multságok eléggé mozgalmassak és reggeli 5 óráig táncolnak. Sokan éjfél táján vacsoráznak, a páholyokban.

„A társaskör 3—4 bált rendez, melyek nem valami fényesen sikerülnek. A résztvevők fedezik a költségek egy részét, a kör igazgatósága adja a világítást és zenét.

„Gyakoriak télen a multságok a parasztok és a köznép házaiban. Egész éjjel táncolnak kintorna vagy hegedűszó mellett és sok bort isznak. Farsangkor és ünnepnapokon vannak nyilvános népmultságok, hol 4—5 soldo a beléptidj. Délután kezdődnek és éjfélután végződnek.”

Ami a leányok foglalkozását illeti, „a jobb családokból való leányok a Szt. Bertalan iskolát látogatják, zenét tanulnak és tanulmányaik végeztével otthon maradnak . . . várva a férjet. Sokan lesznek tanítónőkké. A nép leányai, elvégezvén az elemi iskolát (és nem is mind végzik el az öt osztályt), otthon varrnak vagy szőnek vagy a Buitoni-féle gyárban, vagy a dohánygyárban dolgoznak. Sokan más olasz városokba mennek szolgálni.”

Ezzel kapcsolatban kell talán a prostitúcióról szólnom. Ez „a kis toszkán városokban oly kisméretű, hogy úgyszólván nem létezik. Vidéken bajosan üznek prostitúciót nyíltan, a ritka esetek félig leplezettek. A város lakosságából nem kevés leány megy Firenzébe vagy Rómába vagy más olasz városba munkát keresni, vagy szobalánynak; ezek közt eléggé gyakori a prostitúció. Ha visszatérnek szülővárosukba, szerényen öltözködnek és leplezni törekszenek, hogy egyebütt milyen életmódot folytatnak.

„A prostitúciónak e csaknem teljes hiánya első pillantásra a sansepolcroi lakosság morális jellemének és jó erkölcsének volna jele; de másrészt jelentékeny számú törvénytelen, többé-kevésbbé titkos szerelmi viszonyra ad okot. Már pedig nem az összes leányok *accidents d'amour*-jai reparálatnak házasság által”.

Általában véve ki keli emelnem, hogy az olasz társasélet, bár a miénknél nem nyújt kevesebb élvezetet, sokkal olcsóbb és sokkal kevesebb alkalmatlansággal jár.

A lippaival összehasonlításképpen hadd álljon itt egy oly diner leírása, melyen Sansepolcróban vettem részt Collacchioni úrnő házában.

Ide Giovagnoli úr vitt el előző délután első látogatásra. Meg kell említenem, hogy ilyen kényelmesen berendezett lakás egész Lippán nincs, parkja pedig látványosság számba menne. A lépcsőház bútorzata a XVI. századból való, e korból való a falon függő fegyvergyűjtemény is. Nem egy múzeumnak válnék díszére az a kis porcellángyűjtemény, melyet a ház asszonya megmutatott, mikor hallotta, hogy érdeklődöm ilyesmi iránt. A falakon függő képek nagy része modern és pedig helybeli festők figyelemre méltó műve; az egyik a házi asszonyt ábrázolja nagy vadásztársasággal, a többi is jórészt helyi, házi vagy családi vonatkozású.

Ez a látogatás jó negyedóraig tartott. Kis sétát tettünk a parkban, azután anisetto-t hoztak, melyhez mindenki kb. tízannyi vizet öntött és cigarettával kínáltak. Távozáskor a házi asszony tudatta, hogy másnap estére szívesen lát diner-re.

Nyolckor voltunk ott. A meghívottak nagyobbára rokonok voltak. Negyed óra múlva a nőket bevezettük a terített asztalhoz. Az ételt egy inas hordozta körül, a vendégeket senki sem kínálta az inas kivételével, ki azonban a legcsekélyebb visszautasító mozdulatra tovább ment. Háromféle bor is volt az asztalon, de senki sem kínált belőle, mindenki azt és annyit ivott, amiből és amennyit jónak látott. Vacsora után két fiatal nő jött, mire fölkeltünk az asztaltól, a társaság egy része a verandára, másik része a zongoraszobába ment, hol egy fiatal leány játszott, nagyobb részt régibb szerzők darabjait (Chopin, Rossini stb.). Egy-egy zeneszám eljátszása után szünet következett, mely alatt többnyire a zenéről folyt a beszélgetés, még pedig a szerzőről, nem pedig az előadó játékaról, míg valaki egy kottát előkeresve, arra nem kérte a zongorázó kisasszonyt, hogy most ezt vagy amazt játssza. Majd a zene után apróbb csoportokban beszélgettünk 11 óráig, amikor is az egész társaság fölkerekedett és búcsút véve hazafelé indul.

Általában azt tapasztaltam, hogy a társadalmi érintkezés formái sokkalta fejlettebbek Sansepolcróban, mint Lippán, uraknál, parasztnál egyaránt. Mindenki jobban ügyel arra, hogy másoknak alkalmatlan ne legyen, ami bizonyára első alapföltétele az udvariasságnak. Nincsen meg az a lázas aggodalom, hogy felebarátunk nem veszi észre, hogy mit tudunk, hogy mink van. Mindennek kétségkívül a régibb kultúra a magyarázata, amint ez pl. sok tekintetben az erdélyi és magyarországi társas érintkezés formái közti különbségnél is tapasztalható.

Braun Róbert.

(A második közlemény a következő számban.)